

Er diagnosen er den nye arvesyndslære?

Af Christian Hjortkjær

Samfundsdiagnosen

Vi står overfor et akut og aktuelt samfundsproblem. Det berører den femtedel af danskerne, der får en diagnose. Det omhandler den hastigt stigende andel af befolkningen, der lider af angst og depression, og som ifølge Sundhedsstyrelsens rapport *Sygdomsbyrden i Danmark* årligt koster samfundet godt 11,5 mia. kr. i ”tabt produktion”. Men det omhandler i grunden alle, der har diagnoser inde på livet, enten det er på egen krop, i eget sind eller i de relationer, som selvet i grunden er.

Problemet med diagnoserne er ikke diagnoserne i sig selv, men den måde, hvorpå vi forholder os til dem. Diagnosen er en måde at se på, lægens måde at se på. Den ser symptomet frem, men den enkeltes historie bort. Det er ikke i sig selv noget problem. Problemet er, at vi selv er begyndt at overtage dette blik. Vi er er begyndt at se os selv gennem diagnosemanualens øjne. Så når eksempelvis den angste forsøger at se os selv i øjnene, så ser han diagnosen.

Ifølge Kierkegaard er angst et vilkår. Det menneske, der ikke har været angst, han har ikke opdaget sin frihed. Og det menneske, der ikke har opdaget sin frihed, han er slet ikke blevet et eksisterende selv. I dag er angst derimod en diagnose. Vi finder den rubriceret under F40-42 i diagnosemanualen ICD-10. Angst er ikke et vilkår, men en sygdom, vi skal helbredes fra. Fra og med 2018 bliver sorg også en diagnose.

Sådan ser det ud, når man sætter fronterne skarpt op. Diagnosesamfundet over for Kierkegaards eksistenstænkning. Men det interessante er, at de to i dag er forviklede. Vi bruger ikke længere blot diagnosen til at kategorisere psykiske lidelser, men til at forstå vores egen eksistens. For diagnosen giver en forklaring på, hvorfor jeg er, som jeg er. Og hvorfor jeg har været sådan, lige siden jeg var barn. Diagnosen forklarer og giver mening til eksistensen. Derfor opsøger vi den selv. Men hvad sker der, hvis man forsøger at forene de to, diagnosesamfundet og Kierkegaard? Hvad sker der, hvis man laver en kierkegaardsk diagnose af diagnosesamfundet? Lad os starte helt forfra.

Den første forklaring

Vi skriver tidernes morgen. Jesus, en ung jødisk revolutionær er blevet klynget op på korset, og nu hænger han der i al sin afmagt, mens hans følgere står nedenfor og føler sig forrådt. Han havde lovet dem alt, en helt ny verden, en ny begyndelse. Han havde lovet dem at gøre det forjættede land stort igen! Men i afgørelsens time viste

det sig, at nok havde han ordet i sin magt, men han turde ikke sætte magt og handling bag ordene. Derfor forråbte efterfølgerne Jesus og udleverede ham. Jesus dør på korset, og med ham dør al mening. »Tilgiv dem,« siger han bare, »for de ved ikke, hvad de gør.«

Det bliver startskuddet på et kolossalt og øjeblikkeligt omfortolkningsprojekt. De efterladtes massive behov for at finde en forklaring udmønter sig i vilde analyser. De bladrer deres lovtekster igennem for at finde mening, og allerede på tredjedagen er de klar med et nyt og endnu bedre meningskompleks: Han var ikke bare politiker. Han var Gud! Han ofrede sig *med* sin vilje, ikke *mod* den. Det hele var en del af planen.

Forklaringsmodel genbruges

Siden da har det ikke skortet på forklaringsmodeller hos de kristne. Augustin er måske den, der kommer med den vildeste af dem alle, nemlig *arvesyndslæren*: Adams synd er blevet nedarvet gennem generationer, og derfor er den virksom i generne på os alle. Adam kunne som det første menneske have undladt at synde, men alle vi andre, der kommer efter, kan ikke *ikke* synde. De kristne var begejstrede, for Augustins forklaringsmodel kom det første hold af vilde analytikere til undsætning med tilbagevirkende kraft: De vidste ikke, hvad de gjorde, for det var synden *i* dem, der handlede *for* dem. De var så at sige lovligt undskyldt.

Eller som det hedder hos Paulus: »For det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg. Men når jeg gør det, jeg ikke vil, er det ikke længere *mig*, der handler, men *synden*, som bor *i* mig« (Rom 7, 19-20). Vers 19 er på én gang udtryk for det mest uforklarlige og et af de mest genkendelige fænomener i den menneskelige eksistens. Det er den smertelige erfaring, vi alle gør os, at vi nogle gange svigter de mennesker, vi elsker allermost, selv om det er det, vi ønsker allermindst. Vers 20 er forklaringen på det uforklarlige: Når jeg svigter, så er det ikke *mig*, der handler, men synden *i* mig, der handler *for* mig. Se hvordan det grammatiske subjekt i sætningen belejligt flytter sig fra 'mig' til 'synden'.

Arvesyndslæren er mildest talt et belastet begreb i dag, og med god grund. Den har en indbygget mulighed for at blive misbrugt som undskyldning og ansvarsfraskrivelse af den enkeltes handlinger. Og det er ikke til at komme uden om, at den er blevet brugt på netop den måde. Men hvad kan vi forvente? Det er jo et religiøst påfund, opfundet til at undertrykke mennesker og flygte fra sit ansvar. Synden er, med Nietzsches ord, en sygdom opfundet af præstestanden for så meget desto mere at kunne promovere Gud som den, der frelser. I dag skriver vi 2016. Vi er heldigvis kommet videre.

Diagnosejagt

Derfor er det bemærkelsesværdige, at vi finder præcis samme forklaringsmodel i vores forhold til diagnoser i dag. Vi lærer endda vores børn at forstå sig selv igennem denne logik: 'Det er ikke mig, der gør det, men ADHD'en'. Diagnosen er blevet et indre fremmedlegeme, som på en underlig måde har mere magt over os, end vi har over det diagnosticerede. Det er diagnosen *i* mig, der handler *for* mig. Det er en sygdom i selvet, en fejl eller en dysfunktion, som handler på mine vegne.

Som Svend Brinkmann har påpeget, bruger vi i dag diagnoser som en forklaring på de symptomer, patienten oplever, men denne forklaring er egentlig en cirkelslutning: Man forklarer symptomerne ud fra diagnosen, men en diagnose er ikke andet end et katalog over de symptomer, den lidende mærker. Alligevel oplever både diagnostikeren, den diagnosticerede selv og ikke mindst de pårørende, at der med diagnosen endelig foreligger en forklaring på de problemer, de oplever. Diagnosen forklarer ikke alene, hvorfor jeg er, som jeg *er*, men hvorfor jeg *altid har været sådan*. Der falder et forklarelsens lys over ens historie og lidelse, der skabes en kontinuitet og en mening, som ikke var der før.

Derfor ser vi i dag, at diagnosen ikke så meget bliver betragtet som noget, samfundet presser ned over hovedet på den stakkels borger, men at vi borgere i stigende selv går ud og *opsøger* den. Det er ikke ualmindeligt, at se forældre, der rejser landet rundt for at finde en læge, der vil diagnosticere deres barn med ADHD. Det interessante er imidlertid, at ADHD i dag antages at være 80 procent arvelig. Det betyder, at hvis det eksempelvis lykkes mig at få diagnosen til mig selv, så er der 80 procent sandsynlighed for, at mit barn arver diagnose efter mig. Det begynder at ligne udviklingen af en decideret *diagnoselære*.

Diagnosen i sig selv er ikke noget problem. Vi har brug for diagnoser i vores samfund. Lægen har brug for dem. Vi har brug for dem. Problemet er den måde, vi *forholder* os til dem på. Derfor er det måske på tide med et opgør med diagnoselæren?

Angst

Her kommer endnu den vilde analyses sværvægter Kierkegaard atter på banen, for det er Kierkegaard, der har foretaget den mest radikale omfortolkning af arvesyndslæren til dato. Ifølge Kierkegaard er mennesket hverken grundlæggende syndigt eller grundlæggende godt. Men det *er* grundlæggende angst. Det er ikke rationelle beslutninger, der ligger til grund for vores handlinger, men først og fremmest angst. Det afgørende ved angsten er imidlertid, at den ikke har nogen kausallogik. Angsten er tvetydig. Man er på én gang draget af og afskyr det, man ængstes for.

I *Begrebet Angest* skriver Kierkegaard: »Den, der gennem Angest bliver skyldig, han er jo uskyldig; thi det var ikke ham selv, men *Angesten*, en fremmed Magt, der greb ham, en Magt, han ikke elskede, men ængstedes for; – og dog er han jo skyldig, thi *han* sank i Angesten, som han dog elskede, idet han frygtede den. Der gives i Verden intet Tvetydigere end dette«.

Nej, der gives nemlig intet mere tvetydigt. Vi foretrækker at tænke i en logik, hvor vi enten er entydigt underlagt genetikkens nødvendighed eller vores eget suveræne, frie valg. Men hvordan kan vi sige, at et menneske har gjort sig skyldig i noget, hvis han blevet grebet af angst? Angsten er netop »en fremmed Magt«, som overtager subjektet og handler *i* ham *for* ham. Men, siger Kierkegaard, det er stadig *ham*, der synker i angsten!

Pointen synes at være, at spørgsmålet om personligt ansvar, vilje og frihed er langt mindre entydige, end vi gør det til, når vi taler om psykiske lidelser. Derfor er det så meget desto mere tragikomisk, at angst i dag alene synes at være en diagnose, vi skal helbredes fra. Ikke ulig arvesynden. Men hvem promoverer diagnoserne? Er det os samfundet eller os selv? Jeg tror, vi i stedet må spørge, hvad det betyder for os, at diagnosen i dag tilbyder sig som en mulighed, som vi både kan bruge til at tage ansvar for vores liv, og som vi kan (mis)bruge til så at sige at 'udlicitere' en del af vores vilje til diagnosen?

Bortforklaring

Vi bruger store dele af vores liv på at forklare os selv ud fra omstændigheder. Men spørgsmålet er, om vi så *forstår* os selv, når vi har forklaret os selv. En forklaring kan meget let blive en bortforklaring. Der er en reel risiko for, at man med diagnosen forklarer sig selv bort i en grad, hvor man til sidst må spørge: Hvor er jeg nu selv henne? Hvor er min egen vilje og frihed i det her?

Hvis vi ser os selv gennem diagnosemanualens øjne, så kan det være svært at få øje på sig selv, fordi diagnosen står i vejen. Man ser diagnosen *frem*, men derved også *bort* fra sig selv. Kærligheden, hævder Kierkegaard, udgør en anden måde at se på. Kærligheden ser ikke bort fra diagnosen, men *ser den bort*. Kærligheden ser den enkelte som mere end, diagnosen ser ikke andet end. Derfor har vi i afgørende forstand *brug* for det andet menneske. For det andet menneske kan se kærligheden frem, når vi selv har set den væk.

Dette er ikke et for eller imod diagnoser. Det er et forsøg på at indføre en anden måde at se på, og et andet sprog at forstå menneskelig lidelse med. Det er et forsøg på at tilbyde et etisk, et eksistentielt og religionskritisk sprog i en forskning og en debat, der er blevet næsten enerådende medicinsk.

Vi bliver nødt til at indse, at diagnosen på en gang er nødvendig og dog en forklaring, som vi i frihed kan bruge til at fange os selv i ufrihed. Spørgsmålet er derfor, hvad der skal veje tungest? Trygheden, lettelsen og visheden i at få en diagnose, eller frihed, vilje og ansvar for alle sine handlinger? Den enkeltes svar på dette spørgsmål bør være lige så tvetydigt som angsten.